

توصیف واژگان عربی در ساخت اصطلاحات حسابداری

سال‌ها دل طلب جام جم از ما می‌کرد

آنچه خود داشت زیگانه تمنا می‌کرد

حافظ

به جای مقدمه

پرسش بنیادی را آشکار می‌سازد: نخست، چرا بیشتر اصطلاحات حسابداری فارسی پهلوی به دوره‌ی حاضر نرسیدند؟ و دیگر، کدام اصطلاحات تاریخی حسابداری و به چه دلیل در کارگاه زبان حسابداری نوین حضور دارند؟ پیش از آن که به این پرسش‌ها پاسخ گفته شود نگاهی گذرا به اصطلاحات حسابداری این دوره می‌تواند سودمند باشد.

در فارسی پهلوی، که مانند اکثر زبان‌های هندی-اروپایی بسیار زایا بود، اصطلاحات حسابداری به فراوانی به چشم می‌خورد. این اصطلاحات به جز یک مورد کلاً محصول کارگاه واژه‌سازی فارسی پهلوی است. و این دقیقه حاکی از توان اصطلاح‌سازی حوزه‌ی حسابداری در عصر پیش از اسلام است. در ادامه چند مثال از برابری پهلوی برخی از اصطلاحات نوین حسابداری عرضه می‌شود: (۱) اشمارگ (ošmarag)، آمار (āmār) و هنگاردگ (hangārdag) به معنی حسابداری، (۲) اشمارشین (ošmārišn)، و اشمردن (ošmurdan) به معنی رسیدگی (یا حسابرسی)، (۳) بر (bar)، نرمد (nirmad)، سوگ (sōg)، سود (sud)، و وِخش (waxš)، به معنی سود، (۴) ارز (arz)، ارزانگه (arzanigih) ارزشن (arzišn)، آرزومنده (arjomandih)، وهاگ (wahāg)، و پرسکا (piriskā) به معنی بها، ارزش یا قیمت، (۵) وِندیشن (windišn) به معنی درآمد، (۶) اَزنگ (ozinag) به معنی هزینه، (۷) اندر آوردن (andarāwordan) به معنی تولید، (۸) دفتر (daftar)، گرفته شده از (diphthera یونانی)، به معنی دفتر حساب، (۹) گِرمگ (gramag)، و هنگیده (hangadih) به معنی دارایی.

حیرت‌آور است، حتی برای برخی مفاهیم مانند حسابداری، سود، بها و مانند اینها چند اصطلاح وجود داشته است. از این

زمانی در جایی در مقام حسابدار کار می‌کردم که بر روی یکی از کدنامه‌های آن عبارت کدینگ معین تفضیلی به چشم می‌خورد. این اصطلاح از ترکیب یک واژه‌ی انگلیسی و دو واژه‌ی عربی در کارگاه نحو فارسی ساخته شده است. بعدها در دو جای دیگر در قالب همین ترکیب، واژه‌ی تفضیلی را به جای تفضیلی دیدم. به نظرم آمد که نوعی مشکل معنایی دچار واژه‌ی تفضیلی شده است که اگر حرف ص به ض تبدیل شود هیچ تفاوتی ایجاد نمی‌کند. حتی اگر به جای واژه‌ی تفضیلی از عالی استفاده می‌شد باز هم احتمالاً هیچ واکنشی را بر نمی‌انگیخت. در همان زمان‌ها طرح مقاله‌ای انتقادی از اصطلاحات عربی و فارسی - عربی حسابداری به ذهنم خطور کرد. اما پس از مدتی منصرف شدم و تصمیم گرفتم تا نقش واژگان عربی را در ساخت اصطلاحات حسابداری از آغاز تاکنون توصیف کنم.

در این نوشتار نگارنده می‌کوشد تا تأثیر و نقش واژگان عربی را در ساخت اصطلاحات حسابداری در پنج دوره بررسی کند: (۱) دوره‌ی پیش از اسلام، (۲) دوره‌ی پس از ورود اسلام تا پایان قرن دوازدهم (۳) عصر قاجار، (۴) عصر فرهنگستان اول، و (۵) دوره‌ی پس از فرهنگستان اول تاکنون.

عصر پیش از اسلام

تردیدی نیست که در ایران باستان، حسابداری مانند اکثر فنون و دانش‌ها به پیشرفت‌هایی دست یافته بود، اما متأسفانه از آن زمان هیچ اثر نوشته‌ای در زمینه‌ی حسابداری برجای نمانده است. در این دوره از واژگان عربی خبری نیست. با این وجود، بررسی اجمالی اصطلاحات حسابداری این دوره دست کم پاسخ دو

اجتماعی، مذهبی و فرهنگی بسیاری از اصطلاحات فنی و علمی، از جمله اصطلاحات حسابداری فارسی پهلوی متروک شد و بالتبع زبان و واژگان عربی به عنوان زبان و اصطلاحات اقتصادی، علمی، سیاسی، مذهبی در بین بازرگانان، دانشمندان، سیاستمداران، علمای دین و مردم رایج شد. تمدن اسلامی به‌چنان مجد و عظمتی دست یافت که به مرکزیت علم در جهان تبدیل شد. دانشمندان ایرانی عصر طلایی اسلام، همچون خوارزمی، ابن‌سینا، بیرونی و امثالهم، بیشتر آثار خود را به زبان عربی پدید آوردند.

حوزه‌ی حسابداری نیز به اصطلاحات عربی روی آورد. قیمت، نفع، ضرر، ربح، خرج (مخارج)، محاسبه، محاسب، تفتیش به ترتیب جایگزین وهاگ (بها)، سود، زبان، بهره، اوزنک (هزینه)، اُشمارگ (حسابداری)، آمارگر (حسابدار)، و اُشمرشن (رسیدگی یا حسابرسی نوین) شد. قرض و استقراض به جای وام یا پایمار (paymar)، وثیقه به جای پتیارگ (patyārga)، بیع و مبیاعه به جای خرید، کاربرد همگانی یافت. این سرنوشت اکثر اصطلاحات حسابداری بود.

در این دوره، حسابداری چوب‌حساب^۱ به دنیای عرب و ایران راه می‌یابد. اما از حسابداری گذاشت و واگذاشت^۲ اثری نیست.

از قرن ششم هجری جهان عرب به خواب فرو رفت و مرکزیت علمی خود را از دست داد، دیگر نه در خلق مفاهیم و نه اصطلاحات علمی نوین کارایی نداشت. این خاموشی مقارن با عصر نوزایی، در اروپا است. در عصر نوزایی حسابداری دو مدخلی را لوکاپاچولی ابداع و به جهانیان عرضه کرد، ولی جهان خاموش ما به آن بی‌اعتنا ماند. این در حالی است که پس از ۵۰۰ سال در ایران از آن به عنوان یک پدیده‌ی جدید یاد شد، حتی حسابداری نوین یک مدخلی در عصر قاجار در ایران رواج یافت. بالتبع مفاهیم نوین حسابداری یک مدخلی و حسابداری دومدخلی با تاخیری در حدود ۵۰۰ سال به ایران رسید.

در پایان قرن دوازدهم انگاری در این سوی دنیا در حدود شش قرن زمان ایستاده بود و هیچ دگرگونی ولو تدریجی رخ نداده است. اروپا عصر نوزایی را پشت سرگذاشته بود و پس از سه قرن انقلاب صنعتی را تجربه کرد. عقلانیت علمی سراسر اروپا را فراگرفت و آنجا را مرکز علم، سیاست، هنر، فلسفه و دیگر وجوه دانش بشری ساخت. کشف از پی کشف، اختراع به دنبال اختراع، و موفقیتی پس از موفقیتی دیگر رخ داد. با وجود این، در بخش اعظم آسیا زمان متوقف مانده بود. انسان آسیایی قرن دوازدهم در قرن ششم ه.ش. می‌زیست.

میان جز تعداد انگشت‌شماری در قاموس اصطلاحات حسابداری نوین حضور ندارند. به راستی چرا زبان حسابداری فارسی پهلوی با چنین گنجوازه‌ای به‌ظاهر غنی در برابر واژگان عربی تاب نیاورد و اکثر اصطلاحات آن متروک افتاد؟ پاسخ به این پرسش در واقع پاسخ پرسش اول است که پیشتر طرح شد.

در فاصله‌ی بین سالهای ۵۶۹ - ۵۷۱ میلادی که همزمان با سال چهل و دوم پادشاهی انوشیروان از شاهان ساسانی است، حضرت محمد(ص) دیده به جهان گشود. وی در سن ۴۰ سالگی در زمان پادشاهی خسرو پرویز به پیامبری مبعوث شد (سال ۶۱۰ م). پیامبر اسلام در سال ۶۲۲ میلادی به یثرب (محل کنونی مدینه‌ی نوین) مهاجرت فرمود و عُمر در زمان خلافتش این سال را مبداء تاریخ اسلام خواند. ایران در زمان عمر، دومین خلیفه از سلسله خلفای راشدین، به‌دست اعراب فتح شد.

اعراب پس از تسلط بر ایران، سیاستمداران و دبیران را به خدمت گرفتند و به سرعت امور مُلک‌داری و دبیری (از جمله حسابداری) را از آنها آموختند. اما اعراب به عربی تکلم می‌کردند و به همین دلیل رفته‌رفته عربی به عنوان زبان سیاسی، تجاری و حتی علمی و ادبی در ایران رایج شد.

دبیران و دیوان سالاران می‌بایست گزارشهای خود را به عربی به والیان و حکام عرضه می‌کردند. هم از این رو بود که اصطلاحات حسابداری عربی به زبان فارسی راه یافت و رفته‌رفته اصطلاحات حسابداری زبان پهلوی را به حاشیه راند و حتی شمار زیادی از آنها را متروک کرد.

در پاسخ به پرسش دوم می‌توان گفت که تقریباً بیشتر اصطلاحات تخصصی حسابداری تا اواخر قرن سیزدهم ه.ش. و اوایل قرن حاضر متروک افتادند و اگر هم تعداد انگشت‌شماری به کار می‌رفتند از بسامد کمی برخوردار بودند یا در کارکردهای غیرفنی استفاده می‌شدند. با این وجود بنابر دلایلی چند که بعداً گفته می‌شود تعداد بسیار کمی از آنها احیا شدند و در کارگاه زبان حسابداری نوین به کار می‌روند. بها، ارزش، سود، زبان، بهره (که در اثر انقلاب اسلامی مجدداً در حال متروک شدن است)، و هزینه از مهمترین آنها هستند که به‌وسیله‌ی فرهنگستان اول احیاء شدند. فرهنگستان اول همچنین برخی از اصطلاحات حسابداری پهلوی را احیاء کرد اما به حوزه‌های دیگر اختصاص داد. مانند آمار و آمارگر که در اصل به معنای حسابداری و حسابدار بودند و به ترتیب برای اصطلاحات statistic و statistician برابر گذاشته شدند.

عشر پس از ورود اسلام تا پایان قرن دوازدهم ه.ش. در شش قرن اول این دوره، عمدتاً بنا به دلایل سیاسی،

(۳) اصطلاحاتی مانند حساب نفع و ضرر، صورت تفتیش (تراز آزمایشی امروزی)، حساب انتظامی و مانند اینها ترکیبهای نحوی فارسی هستند که تمام عناصر آنها عربی است؛

(۴) اصطلاحاتی همچون حساب جاری و صورت حساب براساس قواعد ساخت واژه‌ی فارسی ساخته شده‌اند اما تمام عناصر آنها عربی است، و احتمالاً در ابتدا ترکیب نحوی بوده‌اند، یعنی به شکل صورت حساب و حساب جاری که در اثر استفاده‌ی زیاد در قالب واژه منجمد شدند؛

(۵) اصطلاحاتی چون داراییهای متحرک (داراییهای جاری)، دفتر معین یا دفتر معاون، دفتر کل، دفتر یومیه (یا دفتر روزنامه امروزی)، و مدیونین شک‌دار از ترکیبهای نحوی هستند که از عناصر فارسی و عربی ساخته شدند؛

(۶) اصطلاحاتی مانند دارایی و سرمایه نیز جزو معدود واژگان فارسی بودند که از دل تاریخ گذر کردند و در عصر قاجار احیاء شدند. گرچه گرایش به استفاده از اصطلاحاتی چون اموال و رأس المال غالب بود؛

(۷) اصطلاحاتی مانند بیلان، بانک، بودجه، شیفریه و چند اصطلاح دیگر نیز از فرانسه به فارسی راه یافتند؛ و

(۸) اصطلاحاتی مانند دفترداری و یکی دو اصطلاح دیگر مانند سرمایه در گردش از معدود اصطلاحاتی هستند که براساس قواعد ساخت واژه‌ی نوین ساخته شدند.

بدین ترتیب اگرچه خاستگاه حسابداری نوین، زبان (یا زبان‌هایی) غیر از عربی است اما کماکان حضور واژگان عربی در ساخت اصطلاحات حسابداری بسیار نیرومند است و احیاء واژگانی چون سرمایه و دارایی و ساخت دفترداری، سرمایه در گردش و چند اصطلاح دیگر در برابر گرایش غالب به واژگان عربی بسیار ناچیز است اما همین مختصر، سرآغازی برای بازگشت به اصطلاحات تاریخی و ساخت نوواژه‌ها بود.

همان‌گونه که گفته شد برخی از اصطلاحات حسابداری امروزی ریشه در عصر قاجار دارد. از آن جمله می‌توان از تخفیف، تنزیل، حساب انتظامی، حساب جاری، صورت حساب، دفتر معین، دفتر کل و بودجه نام برد.

عصر فرهنگستان اول

در این دوره که از سال ۱۳۱۴ تا ۱۳۱۹ به طول انجامید فرهنگستان اول توانست تقریباً برای اصطلاحات خارجی اکثر رشته‌های آن روزگار "واژه‌های نو" را برابرگذاری، برابریابی یا برابرسازی کند. شاید هیچ اثری را نتوان یافت که در آن فرهنگستان اول به صراحت از روش‌شناسی ساخت واژه‌ها ذکر کرده میان آورده باشد. اما نوعی الگو را می‌توان با تمرکز بر روی

آشنایی ایران با تمدن اروپایی به قرن سیزدهم و عصر قاجار باز می‌گردد. میرزا تقی خان امیرکبیر بانی فکر آشنایی ایران با تمدن اروپایی بود و مردانی چون میرزا حسین مشیرالدوله سپهسالار و حاج میرزا علی خان امین‌الدوله از وی دنباله روی کردند. از جمله کارهای ارزنده میرزا تقی خان امیرکبیر می‌توان از اصلاح امور مالی با استفاده از نظام حسابداری دولتی نوین؛ تاسیس دارالفنون که سیزده روز پیش از قتل وی گشایش یافت؛ استخدام مریبان و معلمان اتریشی؛ ترجمه و تالیف کتاب‌های سودمند؛ توسعه صناعی مانند کاغذسازی، ریسمان‌ریسی، و چلواریافی در تهران و حریربافی در کاشان؛ و احداث کارخانه اسلحه‌سازی نام برد.

دارالفنون که بنای آن به سال ۱۲۶۷ پایان یافت اولین مدرسه‌ی جدید به سبک کشورهای اروپایی بود. در این مدرسه رشته‌های مختلفی از جمله طب، داروسازی، ریاضی، محاسبه (حسابداری) و حتی فنون نظامی آموزش داده می‌شد.

با تاسیس مدارس جدید، تشکیل پارلمان، تاسیس صنایع جدید و تشکیل ساختارهای دولتی نوین به سبک کشورهای اروپایی، حسابداری نوین به همراه مفاهیمش به ایران راه یافت. منشاء ورود این دانش کشورهای اروپایی بود. با این وجود، درک واژگان و مفاهیم زبان‌های اروپایی برای جامعه‌ی آن روزگار مشکل می‌نمود. از این رو نیاز به ساخت اصطلاحات حسابداری نوین احساس می‌شد. اما طی ۱۲ قرن، واژگان عربی آن چنان تأثیری بر پیکره‌ی زبان فارسی برجای گذاشت که تقریباً آن را عقیم ساخت. بنابراین در عصر قاجار ضرورت ساخت اصطلاحات، از جمله اصطلاحات حسابداری، با رجوع به واژگان عربی برطرف می‌شد.

آشنایی با ساخت اصطلاحات این دوره، خاصه اصطلاحات حسابداری، از یک جنبه حائز اهمیت است، زیرا برخی از اصطلاحات حسابداری امروزی محصول حسابداری عصر قاجار است که بدون تغییر به ما رسیده‌اند. با نگاه به برخی از اصطلاحات حسابداری عصر قاجار می‌توانیم نوعی الگوی ضمنی را در آنها مشاهده کنیم:

(۱) داین (بدهکار)، مدیون (بستانکار)، تصریحات (شرح حساب)، موازنه (مانده)، تخفیفات، تنزیلات، مرابحه، ممیز (حسابرس)، حساب، محاسبه (حسابداری) و مانند اینها براساس قواعد ساخت واژه‌ی عربی ساخته شده‌اند یا مستقیماً از زبان عربی وام گرفته شده‌اند؛

(۲) حق الزحمه، حق الامتیاز، قسط السنین، مال التجاره، مایملک و نظایر اینها براساس نحو عربی ساخته شدند، یا مستقیماً از عربی وام گرفته شدند؛

حتی کمیته‌ی اصطلاح شناسی حرفه‌ای به کار ساخت اصطلاحات حسابداری نپرداخت. در این دوره تمام اصطلاحات حسابداری براساس کوششهای فردی مترجمان و مولفان حسابداری ساخته می‌شود. به همین دلیل نمی‌توان روش شناسی خاصی را برشناخت. اما آنچه مسلم است واژگان عربی از اقبال بسیاری برخوردار می‌شوند. با مطالعه‌ی اصطلاحات آن می‌توان نوعی الگویی ضمنی را توصیف کرد که بسیار مشابه به الگوی اصطلاح‌سازی در عصر قاجار است. در ادامه در این‌باره بحث می‌شود.

اول، در این دوره در آثار مترجمان و مولفان گرایش شدیدی به واژگان عربی دیده می‌شود. حتی صرف (ساخت واژه) عربی کاربرد زیادی پیدا دارد. مثلاً اصطلاحاتی چون استهلاك (depreciation)، تطابق (matching)، اهمیت (materiality)، ثبت (record)، تعهد (obligation)، حق‌الزحمه (fee)، تلفیق (consolidation)، تحصیل (acquisition)، حق‌العمل (commission)، تجمیع (agregation)، افشاء (disclosure)، اجاره (lease)، تسعیر (exchange) و نظایر اینها محصول این دوره هستند یا به دوره‌های دوم و سوم تعلق دارند که بنا به دلایلی دوباره احیاء شدند. از اصطلاحات احیاء شده می‌توان از حق‌الزحمه و حق‌العمل نام برد که فرهنگستان اول برای آنها به ترتیب اصطلاحات دستمزد و کارمزد را برابر ساخت.

دوم، در کنار اینها ترکیبهای نحوی فارسی که تماماً از عناصر عربی تشکیل شده است به فراوانی در نوشته‌های حسابداری یافت می‌شود: (۱) در حسابداری مالی، مانند عطف متقابل، ذخیره‌ی مطالبات مشکوک‌الوصول، اصل تطابق، معادله‌ی اصلی، حق تقدم، صورت‌های مالی تلفیقی، سند اصلاحی، شخصیت تجاری، شخصیت حقوقی، فرض تداوم فعالیت، فرض تفکیک شخصیت، حساب دائمی، حساب موقت، صورت جریان وجوه نقد، اتحاد منافع، و اجاره‌های غیرقابل فسخ؛ (۲) در حسابداری بها، مانند انحراف ظرفیت، محصولات فرعی، ضایعات عادی، محصولات مشترک، ظرفیت واقعی مورد انتظار، و مواد غیرمستقیم؛ و (۳) در حسابرسی، مانند نظر مردود، نظر مشروط، اظهارنظر، نظر مقبول، نظر منفی، عبارت شرطی، عبارت تعدیلی، تاییدیه‌ی مثبت، احتمال خطر عدم‌کشف، احتمال خطر ذاتی.

تعداد این اصطلاحات زیاد است. عمده‌ترین دلیل را می‌توان وجود اصطلاحات بسیط عربی در قاموس اصطلاحات حسابداری دانست. اصطلاحاتی مانند تلفیق، نقد، جریان، تحصیل، مخارج، نرخ، استهلاك، قیمت، عملیات، که برخی از آنها در مورد اول بالا نام برده شد، از جمله اصطلاحات بسیط عربی هستند.

محصولاتش استنتاج کرد. روش شناسی ضمنی فرهنگستان اول احتمالاً دارای پایگانی به شرح زیر بود:

(۱) برابری واژه‌های فارسی رایج که از گذشته در زبان فارسی وجود داشته است، یا ساخت ترکیب‌های نو بر طبق قواعد ساخت واژه‌ی فارسی با استفاده از واژه‌های فارسی؛

(۲) واژه‌های عربی رایج در زبان فارسی، یا ساخت ترکیب‌های نو بر طبق قواعد واژه‌سازی زبان فارسی، با استفاده از واژه‌های عربی متداول در زبان فارسی؛ و

(۳) واژه‌های عربی یا دیگر زبانها، براساس قواعد ساخت واژه‌ی زبان مربوط.

بالتبع فرهنگستان اول اصطلاحات حسابداری را که شمار آنها به حدود ۵۰ می‌رسد براساس یکی از سه روش بالا تثبیت کرد. در حدود ۴۲ اصطلاح براساس بند ۱ بالا برابری، برابری یا ساخته شد، مانند ترازنامه، تنخواه‌گردان، پیش‌پرداخت، بدهکار، بستانکار، اندوخته، بازبینی و غیره؛ در حدود ۷ اصطلاح براساس قواعد ساخت واژه‌ی فارسی از واژه‌های عربی ساخته شد، مانند حسابداری، حسابداری، ریز حساب، دفترداری، صندوق‌داری، طلبکار، و تنها یک اصطلاح، براساس قواعد ساخت واژه‌ی عربی تثبیت شد. این اصطلاح عبارت است از: صرف.

براین اساس و بر پایه‌ی الگوی ضمنی فرهنگستان اول می‌توان پی برد که گرایش غالب در ساخت اصطلاحات حسابداری متکی بر قواعد ساخت واژه‌ی فارسی و با استفاده از واحدهای فارسی بوده است. اما پس از عصر فرهنگستان اول این گرایش رو به افول گذارد تا آنجا که امروز الگوی ساخت اصطلاحات حسابداری مانند عصر قاجار است.

اصطلاحات فرهنگستان اول از چنان اقبالی برخوردار شدند که بیشتر آنها به سرعت توانستند جایگزین اصطلاحات مترادف عصر قاجار شوند. و تقریباً همه‌ی آنها در قاموس حسابداری امروز زنده و پربسامدند.

عصر پس از فرهنگستان اول تاکنون

در این دوره با گشایش دانشگاه‌ها به شیوه‌ی اروپایی و برپایی رشته‌های گوناگون دانشگاهی سیل مفاهیم و آموزه‌های غربی نوین به زبان فارسی، خاصه زبان‌های علمی و فنی، سرازیر می‌شود و این امر ساخت اصطلاحات فارسی را برای انبوهی از مفاهیم و اصطلاحات نوین زبان‌های مبداء ناگزیر می‌سازد. در حسابداری منشاء ورود مفاهیم کماکان زبان‌های غیرعربی، به‌ویژه انگلیسی است. حتی از این طریق چند اصطلاح مانند سیستم، کنترل، استاندارد، و کدینگ به زبان حسابداری راه می‌یابند. با وجود این پس از عصر فرهنگستان اول هیچ فرهنگی‌شناسی یا

موارد فوق بخش عمده‌ای از الگوی ساخت اصطلاحات حسابداری امروزی را نشان می‌دهد. این الگو شبیه الگوی عصر قاجار است. به همین دلیل حضور بسیاری از اصطلاحات عصر قاجار در دوره‌ی حاضر نیرومند است، حتی آنها در ساخت اصطلاحات جدید حضوری فعال دارند.

در حال حاضر در بیشتر حوزه‌های علمی نهضت بزرگی برای ساخت اصطلاحات به‌راه افتاده است که انتظار می‌رود از برآیند آن در آینده‌ای نه‌چندان دور، زبان فارسی به زبان علمی تبدیل شود و بتواند زبانی گذشته را باز یابد. دولت نیز برای پالایش زبان فارسی و بازداری از ورود "لغات فرنگی" سرپرستی این وظیفه‌ی خطیر را پذیرفته است. بر همین اساس فرهنگستان سوم، موسوم به فرهنگستان زبان و ادب فارسی، از نخستین ماه‌های سال ۱۳۷۰ واژه‌گزینی را وجهی همت خود قرار داد.^۱ فرهنگستان در مهرماه ۱۳۷۳ اصول ۹ گانه‌ی واژه‌گزینی و واژه‌سازی را تصویب کرد. اصول فرهنگستان که در واقع الگوی ساخت واژه برای بیشتر حوزه‌های علوم را تشکیل می‌دهد برخلاف الگوی توصیف شده در ساخت اصطلاحات حسابداری امروزی است. طبق اصل پنجم اصول و ضوابط واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی "در گزینش معادل‌ها باید سلسله‌مراتبی به ترتیب زیر ملاک قرار گیرد: ۵-۱ واژه‌ی فارسی متداول و مأنوس که از دیرباز در زبان فارسی وجود داشته است؛

۵-۲ ترکیب‌های نوساخته، بر طبق شیوه‌های واژه‌سازی زبان فارسی، با استفاده از واژه‌های فارسی؛

۵-۳ واژه‌های عربی مصطلح و متداول و مأنوس در زبان فارسی؛
۵-۴ ترکیب‌های نوساخته، بر طبق شیوه‌های واژه‌سازی زبان فارسی، با استفاده از واژه‌های عربی متداول در زبان فارسی؛

۵-۵ واژه‌های برگرفته از گونه‌های زبان فارسی و گویش‌های ایرانی کنونی؛

۵-۶ واژه‌های برگرفته از زبان‌های ایرانی میانه و باستان.^۲

سخن آخر

در این نوشتار، سیر اصطلاح‌سازی حوزه‌ی حسابداری و تأثیر و نقش واژگان عربی بر یا در ساخت اصطلاحات حسابداری در پنج دوره توصیف شد. در واپسین بخش، الگویی از ساخت اصطلاحات حسابداری امروزی به دست داده شد، و این الگو به‌طور ضمنی با الگوی فرهنگستان مقایسه شد.
پی‌نوشت

1- tally

2- charge and discharge accounting

۳- فرهنگستان زبان و ادب فارسی، اصول و ضوابط واژه‌گزینی، گروه واژه‌گزینی، خرداد ۱۳۷۶، ویرایش دوم (۱۳۷۸).

سوم، ترکیب‌های نحوی فارسی - عربی نیز از جمله اصطلاحات حسابداری ساخته شده در این دوره هستند: (۱) در حسابداری مالی، مانند صورت حساب سرمایه، صورت سود و زیان، فرض دوره‌ی مالی، ثبت روزنامه‌ی مرکب، تراز افتتاحی، تراز اختتامی، و زنجیره‌ی عطف؛ (۲) در حسابداری بها، مانند انواع ترکیب‌های ساخته شده با هزینه، دامنه‌ی مربوط، دایره حقوق و دستمزد، انحرافات سربار کارخانه، سربار ثابت کارخانه، حسابداری منابع انسانی، انحراف هزینه، بهای اولیه، روش تحلیلی، حجم فروش، و حاشیه سود ناخالص؛ و (۳) در حسابرسی، مانند آزمون‌های محتوا، بند توضیحی، تاییدیه‌ی بدهی‌ها، رویکرد محتوایی، محدودیت در دامنه رسیدگی، و درخواست تاییدیه.

شمار ترکیب‌های فارسی - عربی مانند ترکیب‌های ساخته شده از عناصر عربی نیز زیاد است. عناصر فارسی این ترکیب‌ها عمدتاً محصول فرهنگستان اول است. این عناصر فارسی و اساساً همه‌ی محصولات فرهنگستان اول آن‌چنان در قاموس حسابداری تثبیت شده‌اند که در مقایسه با واژه‌های رقیب بیشتر در ساخت اصطلاحات فارسی - عربی حضور می‌یابند. (۱) مثلاً در حسابداری مالی می‌توان به بهای تمام‌شده، ارزش جاری، درآمد عملیاتی، سود سهمی، پیمان امانی، سود ناخالص، سود خالص و سود عملیاتی اشاره کرد؛ (۲) در حسابداری بها می‌توان از هزینه‌های جذبی، هزینه‌یابی محصول، هزینه‌ی مواد، هزینه‌های مشترک، انحراف هزینه، گزارشگری سنجش مسئولیت و کالای در جریان ساخت نام برد؛ و (۳) در حسابرسی می‌توان اصطلاحاتی مانند روش‌های تحلیلی، تاییدیه‌ی بدهی‌ها، حق پروانه، برگ شمارش موجودی، برآورد خطر احتمال، و دستور حمل کالا را مثال آورد.

چهارم، تعداد کم شماری ترکیب نحوی را می‌توان نام برد که تمام عناصر آنها فارسی هستند مانند روش ارزش ویژه (equity method)، زیان کاهش ارزش (impairment)، پیش‌دریافت پیمان، تعداد این اصطلاحات در مقایسه با موارد دوم و سوم بالا بسیار ناچیز است.

پنجم، فقط چند اصطلاح که شمار آنها از تعداد انگشتان دست تجاوز نمی‌کند براساس قواعد ساخت واژه‌ی فارسی ساخته شده‌اند که نمونه‌های آنها عبارتند از: سهامدار (shareholder)، حسابرس (auditor)، هزینه‌یابی (costing)، حساب‌آرایی (window dressing)، کاربرد برگ (worksheet). تعداد این اصطلاحات اندک است، این در حالی است که در ساخت اکثر آنها نیز از واژگان عربی استفاده شده است. از این میان فقط تعداد اندکی مانند کاربرد برگ و هزینه‌یابی براساس قواعد ساخت واژه فارسی تنها از عناصر فارسی ساخته شده‌اند.

۱۸- ولادیمیر گریگورویچ لوکونین، تمدن ایران ساسانی، ترجمه‌ی عنایت‌ا... رضا.

منابع

غیرحسابداری

- ۱- ابوالقاسمی محسن، راهنمای زبان‌های باستانی ایران، جلد دوم.
- ۲- ابوالقاسمی محسن، راهنمای زبان‌های باستانی ایران- جلد اول.
- ۳- پاشنگ مصطفی، فرهنگ پارسی و ریشه‌یابی واژگان.
- ۴- پرتو ابوالقاسم، واژه‌یاب.
- ۵- پیرنیا حسن، تاریخ ایران باستان.
- ۶- حسینی محمود، فرهنگ حسابی.
- ۷- حکمت علی‌اصغر، تاریخ جامع ایران.
- ۸- شهیدی ناهید، فرهنگ واژه‌های اروپایی در زبان فارسی.
- ۹- علامه دهخدا، فرهنگ دهخدا (لغت‌نامه).
- ۱۰- عمید حسن، فرهنگ عمید- دوره دو جلدی.
- ۱۱- فرهنگستان زبان ایران، واژه‌های نو که تا پایان سال ۱۳۱۹ در فرهنگستان ایران پذیرفته شده است.
- ۱۲- فرهنگستان زبان و ادب فارسی، اصول و ضوابط واژه‌گزینی.
- ۱۳- کسروی احمد، تاریخ مشروطه ایران.
- ۱۴- مشیری مهشید، فرهنگ زبان فارسی.
- ۱۵- معین محمد، فرهنگ معین- دوره شش جلدی.
- ۱۶- مکنزی دیوید نیل، فرهنگ کوچک زبان پهلوی، ترجمه‌ی مهشید میرفخرایی.
- ۱۷- نفیسی سعید، تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران.

حسابداری

- ۱- آموخته علی، علم حسابداری، دوره اول، چاپ اول، چاپخانه بانک ملی ایران (۱۳۲۴).
- ۲- پوریان‌سب، امیر، "بلبشو در فرهنگ واژگان حسابداری"، مجله‌ی حسابداری، شماره‌ی ۱۳۸.
- ۳- پوریان‌سب، امیر، "علم حسابداری، زبان علم و مرزواژه‌ها"، مجله‌ی حسابداری، شماره‌ی ۱۴۲.
- ۴- خلیق رضوی سیدمهدی، دفترداری دابل بدون معلم، چاپخانه و کتابخانه مرکزی (۱۳۱۵).
- ۵- صدیق حضرت شیخ محمدخان، دفترداری، چاپ اول، مطبعه‌ی ناصری، تهران (۱۳۳۱ قمری برابر با ۱۲۹۲ شمسی).
- ۶- منصوری احمد، رهنمای محاسب یا اصول فن دفترداری مترادف، چاپ اول، چاپخانه‌ی تابان، تهران (شهریور ۱۳۱۶).
- ۷- مؤید دفتر میرزا سید عبدالله، اصول علم دفترداری، بدون معلم، مطبعه‌ی عروة‌الوثقی، رشت (۱۳۲۹ هجری قمری برابر ۹۰-۱۲۸۹ هجری شمسی).
- ۸- بسیاری منابع معاصر دیگر. ■

انتخاب برترین مقاله

به منظور ارج نهادن به جامعه حرفه‌ای حسابداری و قدردانی از کسانی که با آثار قلمی خود در اعتلای دانش حرفه‌ای موثر بوده‌اند، نشریه حسابداری در نظر دارد از طریق نظرخواهی، سه مقاله برتر سال ۱۳۷۹ را که در حسابداری شماره ۱۳۶ تا ۱۴۱ درج گردیده انتخاب کند. هیئت تحریریه حسابداری بر آن است از این طریق ضمن تخصیص جایزه ارزنده به نویسنده یا مولف یا مترجم بهترین مقاله، به طریقی در بالابردن و ایجاد انگیزش حرفه‌ای اهل قلم اقدام کند. حسابداری انتظار دارد جامعه حسابداری در پاسخ به این فراخوان فرم ذیل را تکمیل و تا تاریخ ۸۰/۷/۳۰ به آدرس انجمن ارسال کنند.

عنوان مقاله	شماره مجله	نام مولف یا مترجم
-------------	------------	-------------------

-۱

-۲

-۳

نشانی: خیابان استاد نجات‌اللهی، روبه‌روی سازمان محیط زیست، شماره ۱۵۲، طبقه سوم